

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKAB, MUSEET

rapport

ARKEOLOGISK SERIE 1981:2

Helleristningsundersøkelser
i Trøndelag 1979 og 1980

Kalle Sognes

Universitetet i Trondheim

DET KONGELIGE NORSKE VIDENSKABERS SELSKAB, MUSEET.
RAPPORT ARKEOLOGISK SERIE 1981:2.

KALLE SOGNNES:

HELLERISTNINGSUNDERSØKELSER I TRØNDELAG 1979 OG 1980.

K.Norske Vidensk.Selsk.Mus. Rapp. A 1981:2.

Sognnes, Kalle: Helleristningsundersøkelser i Trøndelag
1979 og 1980.

N-7000 Trondheim, januar 1981. 500 ekspl. ISBN 82-7126-242-4.

ISSN 0332-8546.

INNHold:

Abstract	s.	4
Innledning	s.	5
Stykket, Rissa, Sør-Trøndelag	s.	7
Reppa, Fosnes, Nord-Trøndelag	s.	10
Revlan, Frosta, Nord-Trøndelag	s.	14
Holtås av Holte, Levanger, Nord-Trøndelag ..	s.	17
Strinde og Bøle almenning, Steinkjer, Nord- Trøndelag	s.	19
Sammenfatning	s.	21
Litteraturliste	s.	22
Illustrasjoner	s.	23

ABSTRACT

Kalle Sognnes: Rock carving examinations in Trøndelag 1979 and 1980. *Kgl. Norske Videnskabers Selskab, Museet, Rapport, Arkeologisk serie 1980:1.*

The report includes examinations of six rock art localities in the Trøndelag region, Norway. Two localities are recently discovered. Two have been known for some time, but have not been thoroughly examined. At two localities the field work has merely been supplementary examinations of formerly published carvings.

On the carvings examined, three different rock art style traditions are represented: 1) large, naturalistically carved animals, 2) small, naturalistically carved animals and 3) small, formally carved animals.

Motifs represented are moose, whales, fish and boat.

Kalle Sognnes, University of Trondheim, the Royal Norwegian Society of Sciences and Letters, the Museum, Department of Archaeology. N 7000 Trondheim.

INNLEDNING

Med jevne mellomrom blir det funnet nye helleristninger i Trøndelag, både veideristninger og jordbruksristninger. Denne rapporten omfatter undersøkelser av 6 lokaliteter, 5 i Nord-Trøndelag og 1 i Sør-Trøndelag, som er utført i tidsrommet 1979-1980. Det dreier seg i utgangspunktet bare om veideristninger, men en lokalitet, Revlan i Frosta, Nord-Trøndelag, består i alt vesentlig av jordbruksristninger. Den er imidlertid tatt med her fordi ristningsflaten også inneholder veidekunstmotiv, og dermed er et nærmest ukjent eksempel på et såkalt blandingsfelt (jfr. Hagen 1969, s.120 ff).

Ved undersøkelsen av flere av lokalitetene har jeg forsøkt å anvende den metoden som er utformet av Emmanuel Anati gjennom hans undersøkelser av ristningene i Val Camonica i Italia (jfr. Anati 1978). Ristningsflaten ble først overslemmet med krittt oppløst i vann. Deretter ble berget ved hjelp av svamp påført et lag med svart kontrastfarge (fig. 1-2). Dette ble gjort slik at bare den opprinnelige overflaten og evt. oppstikkende partier fikk farge, mens alle groper og linjer, både naturlige og hogde, forble hvite. Resultatet ble ikke alltid like vellykket, vesentlig fordi bergflatene de fleste steder var forholdsvis ujevn. Metoden viste seg likevel å være et verdifullt hjelpemiddel. Ved de fleste helleristningsundersøkelsene må det foretas subjektive vurderinger av hva som skal oppfattes som hogde eller naturlige linjer, og av hva man skal ta med ved kalkeringen. Anatis metode gir i prinsippet et langt mer objektivt utgangspunkt enn tradisjonelle undersøkelsesmetoder. Også her må det ved kalkeringen gjøres et utvalg; dvs. vi må selv bestemme oss for hvilke linjer vi skal oppfatte som kunstige og som må tas med på kalkeringen. Men metoden har den store fordel at alle fordypninger, linjer så vel som groper, framtrer på en visuelt sett meget klar måte.

I seinere tid har det blitt vanlig også å angi både nordretning og fallretning på kalkeringene. Ved større felt med hvelvet overflate, er det imidlertid nødvendig å tegne inn flere nord-piler, fordi kalkeringen følger bergets overflate og ikke er noen retningsriktig projeksjon av feltet. En kalkering kan

derfor inneholde flere innbyrdes avvikende, men samtidig like riktige nord-retninger. Avmerking av fallretning er i de fleste tilfellene heller intetsigende, fordi helningsvinkelen ikke blir målt eller påført kalkeringene. Ved mine undersøkelser har jeg derfor valgt en annen metode til å få fram ønskete opplysninger om helning og himmelretning. Jeg har ikke lagt vekt på å merke av nord-retningen(e), men har målt ristningsflatens *orientering*, dvs. målt kompassretningen horisontalt langsetter berget. Samtidig har jeg også målt *helningsvinkelen* vinkelrett på orienteringen. Disse to målingene er angitt på kalkeringene gjennom et felles symbol som likner symbolet for bergarters strøk og fall på geologiske kart. Mitt symbol for en ristningsflates orientering og helning har, for å unngå forvekslinger, fått en noe annen utforming enn det tilsvarende geologiske symbolet. Tverrlinjen som viser helningen er gjort halvparten så lang som linjen som viser orienteringen. Samtidig er både helning og orientering oppgitt som tallverdier, eks.:

Orienteringen er alltid målt mot høyre på ristningsberget.

Målingene er utført med SILVA-kompass med klinometer. Et uheldig forhold med dette, er imidlertid at himmelretningen på disse kompassene måles i centigrader (400 graders inndeling), mens helninger måles innenfor det tradisjonelle systemet med 360 graders inndeling av sirkelen. Kalkeringene er foretatt på 0.1 mm tykk, klar plastfolie.

STYKKET, RISSA, SØR-TRØNDELAG

Gården Stykket ligger i Stadsbygd, Rissa kommune, på nord-siden av Trondheimsfjorden omlag 5 km vest for fergeleiet på Rørvik (fig. 3). Lokaliteten ligger like ved en gammel veg som følger stranden fra Vemundstad til Stadsbygd. Den ligger bare omlag 50 m vest for husene på gården og 5-10 m fra vegen. Det er derfor overraskende at den ikke er oppdaget for lenge siden. Ristningene var imidlertid overgrodd av lav, og det vokste et tett kratt mellom ristningsberget og veien. Det er ikke foretatt nivellering av ristningene, men etter det økonomiske kartverket ligger de 34-35 m o.h.

Ristningene ble funnet våren 1977 av en skoleelev fra Heimdal, Trond Strømgren, som var på skoletur til Stadsbygd. De ble foreløpig undersøkt av førsteamanuensis Kristen R. Møllénhus samme sommer, og han fant tre mer eller mindre fullstendige dyr av hjorteslekten (innberetn. i Top.Arkiv Arkeologisk avd., DKNVS, Museet). Ved et besøk sommeren etter, fant forfatteren et fjerde dyr noen meter fra de tre første. Ristningene ble gjenstand for fullstendig undersøkelse i mai 1979. Denne undersøkelsen ga i hovedtrekkene lite nytt utover det vi da alt visste, men det ble likevel funnet en femte dyrefigur (Sognnes 1980).

Figurene er hogd inn i en bortimot loddrett fjellvegg, som er orientert omlag nordvest-sørøst, i nesten rett vinkel på vegen. Bergoverflaten er ujevn med krumninger i flere plan. Det er flere steder små utoverheng. Berget er gjennomskåret av sprekker som har skadd flere av figurene. Disse bærer også ofte preg av sterk overflatevitring. Bergarten er skifrig, med smale striper eller bånd av hardmineral (kvarts) som nå står fram som opptil 2 cm høge rygger i den mykere skiferen.

Figur 1. *Elgfigur*, vendt mot høyre. Den er forholdsvis godt bevart, særlig i framparten. I hodet er det hogd inn både nese, øyne og munn. I øvre del er figuren skadd av en vid sprekke, og i bakparten er berget så sterkt vitret at en del av figuren er blitt borte. Dyret er 135 cm langt og 110 cm høgt. Det er hogd inn i en del av berget som heller noe mindre enn resten, og er lengst bort fra vegen (fig. 7).

Figur 2. *Elgfigur*, vendt mot venstre, ca. 2 m til høyre for figur

1. Bare hodet og en del av framkroppen samt det nederste av føttene er bevart. Midtpartiet og bakpartiet mangler. Dyrets nåværende lengde er 270 cm, høyden 165 cm.

Figur 3. *Elgfigur*, vendt mot venstre, står like bak figur 2.

Figuren er forholdsvis godt bevart, men samtidig en del skadd av sprekker. Linjene i hodet er svake og til dels noe usikre. Det samme gjelder en del linjer like over hodet, men det kan likevel ikke være tvil om at disse forestiller geviret. Lengden på dyret er 155 cm, høyden 140 cm.

Figur 4. *Elgfigur*, vendt mot høyre, men hodet er bøyd tilbake mot venstre. Figuren framstår i dag med smale, grunne og lite tydelige linjer. Kroppen overskjæres av bakbeinet på figur 3. Overflatevitring gjør det ikke mulig å se hvilket av det to dyrene som er hogd inn først. Lengden er 70 cm, høyden 95 cm.

Figur 5. Lite dyr, vendt mot høyre. Figuren står ca. 20 cm til høyre for figur 4 på en liten bergflate som går i skarp vinkel på resten av ristningsberget. Den ligger nærmest vegen og vender ut mot den. Dyret er mye mindre og dårligere tegnet enn de øvrige. Det er usikkert hvilket dyr figuren skal forestille. Lengden er 50 cm, høyden 45 cm.

Felles for alle figurene er at de grovt sett er naturalistiske, at de er forholdsvis store og at de er konturhogde med bare en framfot og en bakfot. Bortsett fra figur 2 er de forholdsvis komplette. Denne figuren representerer et problem for seg. Den er hogd inn midt på ristningsberget, der det er et jevnt vannsig. Om vinteren ligger det is over denne delen av ristningsberget. Det er derfor mulig at linjene som mangler er vitret bort som følge av frostsprenging gjennom gjentatt frysing og tining i overflaten store deler av vinterhalvåret. Imidlertid er overflaten glattere her enn på noen annen del av ristningsberget, og synes ikke å være påvirket av tidens tann. Plasseringen av de to føttene i forhold til framkroppen virker ikke helt vellykket, og det er kanskje mest sannsynlig at figuren aldri er blitt hogd ferdig. Føttenes øvre avslutning synes å støtte opp under en slik hypotese.

Terrenget omkring ristningen faller forholdsvis bratt ned mot sjøen. Et par hundre meter høyere oppe er det en rekke med

hellere, men bunnen av dem er nå helt oppfylt av store steinblokker, og det er uvisst om noen av dem har vært bebodd. Stykketristningen står omlag 1 km øst-nordøst for sørspissen av Fosenhalvøya, rett ut for munningen av Orkdalsfjorden. Rett nok strekker Røberg i Stadsbygd seg lengre mot sør, men denne pynten er bygd opp av løsmasser som åpenbart er avsatt lenge etterat ristningene på Stykket er hogd inn i fjellet. Fra Stykket går korteste vegen tvers over Trondheimsfjorden til Flakk på Byneset. På nabogården Rein, noen kilometer lengre vest, ble det i begynnelsen av 1970-årene også funnet en veideristning (Gaustad 1976). På den tiden den ble hogd, må det ha vært en bred bukt inn i landet der de laveste delene av Stadsbygd nå ligger. Kommer man fra nordøst, er det fra Rein korteste vegen over Trondheimsfjorden til landet vest for Orkdalsfjorden (Geitastrand).

REPPA, FOSNES, NORD-TRØNDELAG

Gården Reppa ligger på Salsneset, mellom Folla og Salsvatnet, ytterst i Namdalen (fig. 4). Ristningene finnes på en stor, jordfast steinblokk som kom for dagen ved nydyrking. I første omgang ble steinen vippt opp på høykant, og det var så meningen at den skulle sprenges i stykker, slik det var gjort med andre store steiner i området. Men før man kom så langt, oppdaget Jakob Reppen like før jul 1979 noen figurer på steinen som han mente kunne være helleristninger. Gjennom jordstyrekontoret i Fosnes kommune ble det sendt melding til DKNVS, museet, Arkeologisk avdeling. En første undersøkelse ble foretatt av forfatteren og konst. amanuensis Ola J. Melby i februar 1980. Det ble da gjort avtale om at steinen skulle flyttes til Salsnes fellesfjøs omlag 350 m lengre nordøst. Flyttingen ble utført med traktor ved at steinen ble trukket på to tømmerstokker mens bakken ennå var hardfrosset.

Dessverre var steinen blitt noe skadd av gravemaskinens tenner da den ble reist på høykant. Det meste av skaden skjedde langs kantene, men også et par av figurene ble berørt. Undersøkelse og oppmaling av ristningene fant sted i juni 1980. Det ble funnet i alt 9 figurer, som alle var forholdsvis små. I sitt opprinnelige leie må steinen ha ligget forholdsvis lavt, og stort sett har bare en svakt hvelvet flate raget opp over jorden omkring. Det er på denne flaten vi finner de fleste figurene. På den ene siden har likevel også en smal sideflate ligget over jorden, og også her finnes et par figurer. Det er i dag uråd å si hvordan steinen opprinnelig var orientert i forhold til himmelretningene.

Figurene 1-7 ligger på den før nevnte hovedflaten, mens figurene 8-9 finnes på en mindre flate som står i omlag rett vinkel på hovedflaten. På kalkeringen er angitt overflatens orientering slik den var ved undersøkelsen. Helningen er derimot justert i forhold til hvordan steinen opprinnelig har ligget. Denne justeringen lot seg gjøre fordi det på steinen er et tydelig skille i vitringsgrad og -hud mellom de delene som har ligget henholdsvis nedi og over bakken.

Figur 1. *Elgfigur*, vendt mot høyre. Øvre del av dyret er forholdsvis tydelig, mens føttene for en stor del synes å være vitret bort. Det ser likevel ut til at en del av bakfoten og muligens noe av framfoten er bevart. Lengden er 29 cm, høyden 23 cm. Linjene er opptil 2 cm breie (fig. 8).

Figur 2. *Hvalfigur*, vendt mot høyre. Ligger 35 cm til høyre for 1. Figuren er meget tydelig med hale, ryggfinne og luffer. Disse er tegnet som to korte linjer foran på underkroppen. Lengden er 35 cm, høyden 25 cm, linjene 3 cm breie.

Figur 3. *Hvalfigur*, vendt mot høyre. Ligger 75 cm til høyre for og noe høyere enn figur 2. Dyret er tydelig og kraftig hogd, men noe skadd av gravemaskinen på hodet og halen. Deler av dyrets buklinje er identisk med rygglinjen på figur 4. Lengden er 42 cm, høyden 30 cm, linjene 2,5 cm breie.

Figur 4. *Hvalfigur*, vendt mot høyre. Henger sammen med figur 3. Den er ikke så tydelig som figurene 2 og 3, og halen har fått en noe annen utforming. Den ser forøvrig ut til å ha vært rettet på, ettersom den i framkant er tegnet med dobbel strek. Foruten at rygglinjen er identisk med deler av buklinjen på figur 3, er de to dyrene forbundet med tre skrålinjer. De to forreste må være luffene på figur 3, mens den bakre må være bakkant av ryggfinnen på figur 4. Også denne figuren har luffer. Lengden er 20 cm, høyden 14 cm og linjebredden 2 cm.

Figur 5. Mulig, ufullstendig *hvalfigur*, vendt mot høyre. Ligger 7 cm lavere enn figur 4. Figuren er forholdsvis utydelig, og deler av halen mangler. Lengden er 28 cm, høyden 12 cm og linjene er inntil 1,5 cm breie.

Figur 6. *Hvalfigur*, vendt mot venstre. Ligger 2 cm til høyre for 5 og 13 cm lavere enn figur 4. Ryggfinnen er bare markert med en enkelt linje, ikke hogd i kontur som på de øvrige. Figuren er sterkt skadd ved at gravemaskinen har gravd en dyp fure på langs gjennom den. Lengden er 16 cm, høyden 13 cm, linjebredden 2 cm.

Figur 7. *Fiskefigur*, vendt mot høyre; rett oppover i forhold til figurene 3 og 4. Bakkant av sporden ligger 1 cm over rygglinjen på figur 3. Figuren er hogd med forholdsvis kraftig og tydelig linje. Munnen er markert med en noe skeiv linje. Lengden er 35 cm, høyden 16 cm og linjebredden 2 cm.

Figur 8. *Hvalfigur*, vendt mot høyre. Ligger 40 cm nedenfor og noe til høyre for figur 7. Linjene er forholdsvis grunne, og et stykke av rygglinjen mangler like foran ryggfinnen. Halen ser ut til å være enklere utformet enn på de fleste av de øvrige figurene. Lengden er 27, cm, høyden 19 cm, linjebredden 1,5 cm.

Figur 9. Fragmentarisk *hvalfigur*, vendt mot høyre. Ligger 8 cm til høyre for figur 8. Linjene er grunne, og bakkroppen mangler. Lengden er 23 cm, høyden 15 cm, linjebredden 1,5 cm.

Mellom figurene 1 og 2 er det en markert knekk i steinens overflate, slik at figur 2 ligger omlag 20 cm lavere enn figur 1. Foran figur 7 har det foregått avskallinger i overflaten, som var fri for mose og lav. Vittringshuden er svært porøs og 1,5 til 2 cm tykk. På grunn av vittringen er det ikke mulig å studere hoggeteknikk mv.

Det er uvisst hvilken bergart steinen består av, men den synes opprinnelig å ha vært sedimentær, selv om den nå virker metamorf og gneissig. Vittring langs naturlige bånd har skapt en rekke grunne furer foran figur 7. I dette partiet er det også noen linjer som går på tvers av bergartens strøk og som kan være hogde. Det lyktes imidlertid ikke å få noe system i dem, og de er ikke tatt med ved kalkeringen.

Etter det økonomiske kartverket lå ristningssteinen omlag 24 m over dagens havnivå, nær toppen av en slak, vestvendt skråning. Dette er gammel strand, og et stykke lavere nede ble det påvist en tydelig pimpsteinhorisont i den nypløyde marken. Pimpsteinshorisonten ligger omlag 17 m o.h. Prøver av pimpsteinen er undersøkt av geologen Richard Binns. Den er mørk brun og er karakteristisk for pimpstein som tilhører N_4 strandlinjen. (Muntlig fra R. Binns, jfr. også Binns 1967).

Ved hjelp av pimpsteinshorisonten har vi et godt hjelpemiddel til å finne den eldste mulige datering for ristningen, dvs. når ristningssteinen kom opp av havet. N_4 strandlinjen er datert til ca. 4100 år BP (Binns 1967, s.7). 17 m landhevning fordelt på 4100 år gir et gjennomsnitt på 4,15 mm pr. år. Regner vi med samme takten i landhevningen også i tiden før pimpsteinen ble avsett, får vi at ristningssteinen ble avdekket for omlag 5780 år

siden. Imidlertid har ikke landhevingen foregått med jevn hastighet, men gradvis blitt stadig langsommere. (Det er her ikke tatt hensyn til evt. transgresjoner.) I en vurdering av landhevingen i Trondheim de siste 1000 årene har Michael Jones (1978, s. 648) regnet med en korreksjon på 10% i forhold til dagens landheving som kompensasjon for den gradvis langsommere landhevingen. I samband med undersøkelser av lavtliggende bronsealdershelleristninger i Stjørdal, har forfatteren kommet fram til at dette er for mye, og at den riktige kompensasjonen må ligge nærmere 5%. Forholdene var noe annerledes på Salsneset en del tusen år tidligere, og jeg har derfor valgt å gjøre to beregninger, med både 5 og 10% kompensasjon for tidrommet fra ristningssteinen ble avdekket til pimpsteinen drev i land. Med 5% blir resultatet ca. 5700 år og med 10% ca. 5630 år. Resultatet blir dermed at ristningssteinen på Reppa kom opp av havet for 5600 til 5700 år siden. Om vi regner med at ristningen ble til da den ennå lå forholdsvis nær sjøen, må en datering til mellom 5000 og 5500 BP sies å være rimelig. Dette passer godt med den foreløpige dateringen som Egil Bakka har kommet fram til for ristninger på Hammer i Beitstad, Steinkjer, som er blitt overleiret av marine sedimenter kort tid etterat de ble hogd (Bakka og Gaustad 1975, s.5, Bakka 1975, s.18).

For å få en forståelse av hvordan landskapet så ut da ristningen ble til, må vi tenke oss at sjøen sto omlag 20 m høyere enn i dag. Salsvatnet ligger bare 9 m o.h. (etter de nye topografiske kartene i NGO's serie M 711). Rent umiddelbart kunne man derfor forledes til å anta at Salsvatnet den gang var en sidefjord til Follafjorden, og at ristningen lå like ved et smalt, straumfylt sund med et rikt fiske. Det er imidlertid ikke dagens terskelhøyde i Salsvatnet som er interessant i denne forbindelse, men terskelhøyden den gang den store brerandavsetningen som bl.a. Reppa-gårdene ligger på, kom opp av havet. Det smale eidet mellom Salsvatnet og fjorden når opp i vel 35 m, og Salsvatnet må derfor ha vært isolert fra fjorden i mer enn 1500 år før ristningen ble til. Landskapet har den gang derfor ikke vært særlig annerledes enn i dag, når vi da ser bort fra høyere vannstand (både i havet og i Salsvatnet) og at slukten som elva har gravd ut mellom Reppa og nabogården Moen i øst har vært noe smalere.

REVLAN, FROSTA, NORD-TRØNDELAG

Gården Revlan ligger på sørsiden av Frostahalvøya, lengst øst på den store leirsletten som i dag danner det sentrale jordbruks- og bosetningsområdet i Frosta. Ristningene ligger imidlertid øst for selve gården (fig. 5), i et mer brattlendt terreng. De ble oppdaget inne i en villahage av grunneieren Ole Vassli sommeren 1967. En foreløpig undersøkelse ble utført av daværende førstekonservator Sverre Marstrander i oktober samme år (innberetning i top. arkiv, Arkeologisk avd., DKNVS, museet). De aller fleste figurene er typiske jordbruksristninger, men der er også en fragmentarisk bevart større dyrefigur, trolig et dyr av hjorteslekten. Feltet er dermed ennå et eksempel på såkalte blandingsfelt der både veideristninger og jordbruksristninger er hogd inn på samme bergflate (jfr. Hagen 1969, s. 120ff). Det faller derfor naturlig å ta det med i denne rapporten, og feltet ble undersøkt på nytt av forfatteren i september 1979.

Feltet er forholdsvis lite og formet som en trekant med største lengde knapt 2,5 m og høyde 0,8 m. Mot øst og sør er det skarpt avgrenset av dype sprekker. I disse sprekkeene synes det å foregå en forholdsvis kraftig vitring. I overkant av feltet vitrer berget langs smale striper på langs av ristningsflaten (langs bergartens kløv). Øvre del av dyrefiguren er antakelig blitt ødelagt som følge av denne vitringen.

Figur 1. 3 *groper* og 3 grunne *buelinjer*. Ligger i ristningens øvre, høyre (nordøstre) hjørne (fig. 9).

Figur 2. *Menneskefigur* med oppstrakte hender (adorant). 15 cm høy, 20 cm lavere enn figur 1.

Figur 3. *Fotsåleliknende* figur med "hale". 33 cm høy, 10 cm til venstre for figurene 1 og 2.

Figur 4. *Fotsålefigur* med tverrstrek og markering av tær. Den er 30 cm lang, 25 cm til venstre for figur 3.

Figur 5. Ufullstendig *båtfigur* med kjøllinje og en stavn. Den er enlinjet med muligens 6 mannskapsstreker. Lengden er 30 cm. Den står like til venstre for figur 3 og like under figur 4.

Figur 6. Mulig lav stavn til *båtfigur*. Det kan være rester av skroget videre mot venstre, men det følger i tilfelle en vitringsfure i berget. Står 10 cm lavere enn figur 3.

Figur 7. *Båtfigur* med stevner og 9 mannskapsstreker. Framstavnens utforming antyder at den opprinnelig kan ha vært tolinjet, men en mulig øvre linje er ikke kalkert. Det har foregått vitring langs naturlige bånd på langs av figuren. Lengden er 30 cm, og den står 25 cm lavere enn figur 5.

Figur 8. *Båtfigur*, enlinjet med stevner og 3 mannskapsstreker. Lengden er 28 cm. Står 10 cm lavere enn figur 4, til venstre for figur 5.

Figur 9. *Båtfigur*, enlinjet med dobbel stavn og 10 høye mannskapsstreker. Lengden er 40 cm. Står like under figur 8.

Figur 10. Tolinjet *båtfigur* med ribbemønster i skroget. Det er en løkke og en grop like foran den venstre stavn. Samlet lengde er 40 cm. Står 15 cm lavere enn figur 9.

Figur 11. Fragmentarisk *dyr av hjorteslekten (?)* Det som er bevart er forholdsvis naturalistisk, og dyret virker fremmed sammen med de øvrige figurene. Hodet og øvre del av kroppen mangler. Bakfoten er skadd av en sprekk. Lengden er 35 cm. Står 30 cm til venstre for figur 4.

Figur 12. Fragmentarisk *båtfigur* med mannskapsstreker. Kjøllinjen synes å være naturlig. Står like under figur 11 og skjærer over framfoten på dyret.

Figur 13. *Krot*. Sik-saklinjer. 5-10 cm foran figur 11.

Figur 14. 2 vertikale *linjer*. 10 cm lavere enn framfoten på figur 11.

Figur 15. *Krot*, formet som en H. 5 cm lavere enn figur 16.

Figur 16. Ufullstendig *båtfigur*, enkeltlinjet med mannskapsstreker og stevner. Kjøllinjen er naturlig og fortsetter videre mot figur 17. Lengden er 35 cm. Står like til venstre for figur 12.

Figur 17. Enkeltstående, loddrette *linjer*, muligens fragmenter av en *båtfigur*. Til venstre for figur 16.

Figur 18. *Krot*. Kraftig, buet linje samt små groper. Til venstre for figur 17.

Ristningen ligger etter NGO's kart Frosta (serie M 711, blad 1622 II) nokså nær 40 m over havet. Terrenget skråner her bratt ned mot fjorden, og først en del hundre meter lengre mot vest begyn-

ner det flate jordbrukslandet, som ikke er synlig fra ristningene. Tenker vi oss at havet sto bortimot så høgt da veideristningen ble hogd, dannes det en vid bukt der Frosta sentrum ligger i dag. Mot øst blir det derimot små forandringer i landskapet. Like ved ristningene stikker det en smal tange eller halvøy ut i fjorden. Den knyttes til resten av Frostahalvøya bare av et smalt eid like ved ristningene. Fra denne tangen går korteste vegen over Åsenfjorden (som denne delen av Trondheimsfjorden kalles) til Skatvallandet på sørsiden. Revlanristningen kan derfor ha ligget nær en naturlig trekkveg for dyr som var på vandring fra Ekne og Frosta til fjorden og Skatval.

HOLTÅS AV HOLTE, LEVANGER, NORD-TRØNDELAG

På gården Holtås (fig. 5) i daværende Skogn kommune (nå Levanger) ble det i 1962 oppdaget et felt med veideristninger. Feltet ble undersøkt av konservator Kristen R. Møllénhus (Møllénhus 1968). Det ligger kloss i den gamle riksvegen. (Ny motorveg er nå anlagt på nordsiden av dalen.) I 1971 oppdaget grunneieren, Jon Oddvar Skei, et nytt felt like ved det første, på motsatt side av vegen og noe lavere nede. Avstanden til de tidligere kjente ristningene er bare omlag 30 m. Det nye feltet kom for dagen etter et vindfall. Ristningsberget er sterkt oppsprukket, og det synes å være små muligheter for at det kan være bevart noe større ristningsfelt her. Ristningene i seg selv indikerer heller ikke dette. De står i en bratt skråning mellom vegen og jernbanelinjen som går like nedenfor. Holtås I er nivellert til ca. 54 m o.h. (Møllénhus 1968, s. 3). Holtås II ligger som nevnt noe lavere, anslagsvis ca. 47 m o.h. Bortsett fra sprekkene er bergets overflate forholdsvis glatt, med godt bevarte is-skuringsstriper.

Figur 1. Hode og hals av *elg*. Fra ørene går en loddrett linje tvers gjennom hodet. Lengden er 45 cm, høyden 40 cm. Det synes ikke å ha vært hogd mer av dyret (fig. 10).

Figur 2. Mulig, ufullstendig *elghode*. Synes å forestille øvre del av nakken og hodet samt ett øre. Mulen går over i figur 3. Lengden er 45 cm, høyden 30 cm. Står 10 cm til høyre for figur 1.

Figur 3. Ufullstendig *dyrefigur*, trolig også den et dyr av hjorteslekten. Hode og føtter mangler. På halsen er et linjemønster med parallelle linjer foruten enkelte tversgående. Figuren går sammen nr. 2. Rygg- og buklinje dannes av opprinnelig naturlige linjer (skuringsstriper).

Figur 4. To små, rette *linjer* som danner en skarp vinkel.

Figur 5. En gruppe korte *linjer*, hvorav noen kan være deler av en dyrefigur (sml. figur 1).

Figur 6. To rette, konvergerende *linjer*.

Figur 7. To buete *linjer* (sml. figur 5).

På den tidligere kjente lokaliteten på Holtås ble det i 1976 funnet ennå en figur. Figurene som var kjent fra før står

alle på en bergflate som heller svakt mot nordøst, dvs. bort fra vegen. Den nyfunnete figuren står derimot i en steil, sørvestvendt flate som vender direkte ut mot vegen. Det var tidligere antatt at denne flaten var dannet som følge av sprengningsarbeid i forbindelse med veganlegget. En nærmere undersøkelse ved konservator Fredrik Gaustad og førsteamanuensis Einar Broch, NTH, viste imidlertid at det var en naturlig flate, og at det også der var en ristning.

I motsetning til alle de øvrige figurene på Holtås I dreier det seg om en *båtfigur* (fig. 10b). Den er 68 cm lang og forholdsvis grovt og grunt hogd. Figuren er utstyrt med stevner samt 4 mannskapsstreker. Stevnene har ulik utforming, med jevnt avrundet framstavn (baug) og vertikal akterstavn med tydelig skille mellom kjøl- og stavnlkje. Figuren er så vidt vites ulik alle andre kjente båtfigurer innen norsk bergkunst. Det kan derfor være berettiget å stille spørsmål ved dens ekthet. Det eneste som kan sies sikkert er at den ikke bærer preg av å være hogd inn i nyere tid.

I området rundt Holtås-ristningene må landskapet i steinalderen ha vært svært annerledes. Ifølge NGO's kart Frosta (serie M 711, blad 1622 II) går 40-meterskoten omtrent langs jernbanelinjen ved foten av skråningen der ristningsberget ligger. Tenker vi oss havflaten hevet til dette nivået, forsvinner de store oppdyrkete leirslettene videre nordover i Skogn. I stedet finner vi at Trondheimsfjorden danner en forholdsvis vid, åpen bukt som strekker seg sørover omtrent så langt som til ristningene. Lengst i nord ville Holåsen i Skogn rage opp som en øy og delvis skjerme bukten mot vind og sjø fra nord.

STRINDE OG BØLE ALMENNING, STEINKJER, NORD-TRØNDELAG

Den store reinfiguren ved Bølaelva på sørsiden av Snåsavatnet er kjent fra lang tid tilbake, og i en del år har det også vært kjent at det i hvertfall var rester av flere figurer like ved. Men det har hittil ikke vært foretatt en fullstendig undersøkelse. En av figurene er omtalt av Hans Midbøe (1970), og Stud.philol. Harry Ellingsen har undersøkt og kalkert flere av figurene i 1972 (innberetn. i top. arkiv Arkeologisk avdeling, DKNVS, museet). Lokaliteten ble undersøkt av forfatteren i juni 1980 (fig. 6).

Figur 1. *Reinfigur*, den kjente Bølareinen. Ettersom den er fullstendig dokumentert tidligere, blir den ikke beskrevet nærmere her. Den ble imidlertid kalkert sammen med figur 2. Bergoverflaten inne i ristningen er oversådd med små, grunne groper. Anders Hagen har oppfattet disse som hogde og at de skal forestille dyrets pels (Hagen 1976, s.17). Etter forfatterens mening dreier det seg imidlertid om et vitringsfenomen som ikke er helt ualminnelig. Bl.a. finner vi det på Stykket-ristningen. Gropene finnes også på berget utenfor selve figuren (fig. 11).

Figur 2. Fragment av *dyrefigur* som står på samme bergflate som figur 1, ca. $\frac{1}{2}$ m til høyre for (foran) den. Det dreier seg trolig om fragment av et lår, som er hogd i kontur med forholdsvis smale og grunne linjer. Ristningens lengde er 50 cm, høyden 55 cm.

Under de bevarte linjene er berget grovkrystallinsk (som i nedre del av framfoten på figur 1) og er kraftig og ujevn vitret. Evt. innhogde linjer kan i dette partiet vanskelig ha vært bevart over lengre tid. Over linjene er berget derimot glatt og har tilsynelatende bevart sin opprinnelige overflate. Der er likevel ingen spor etter innhogning. Figuren er således en klar parallell til figur 2 på Stykket, Rissa (jfr. side 8), som heller ikke synes å være ferdig hogd.

Figur 3. Fragment av *dyrefigur*. Den står på samme bergflate som figurene 1 og 2, men høyere oppe og i slakere skråning. Ristningen står ca. 6 m rett opp for figur 1 (målt langs berget). Den likner figur 2, og er som den trolig en del av et lår. Det er denne figuren som omtales av Midbøe (1970, s.80). Linjene er smale og grunne. Det er en del sprekker i berget,

som likevel stort sett er glatt og synes å ha vært lite utsatt for overflatevitring. Lengden er 60 cm, høyden 50 cm.

Figur 4. Ufullstendig *bjørnefigur*. Den står på samme bergflate som figurene 1 og 2, på høyde med dem, men atskilt fra dem av en liten foss. Fossen skal være resultat av utsprenging av nytt elveleie i forholdsvis ny tid. Avstanden fra figur 2 er ca. 10 m. Som reinfiguren vender den hodet mot høyre (vest). Bare deler av dyret er bevart. Det er øre og øvre del av snuten, halsen og det meste av rygglinjen, deler av buklinjen og deler av bakfoten. Figuren har vært konturhogd. Lengden er 1 m, høyden 50 cm. Linjene er nå forholdsvis grunne.

Nedre del av ristningsberget er sterkt vitret, og det går dype, langstrakte groper inn over bjørnefiguren. Føttene synes å være forsvunnet i disse gropene. Kanskje er det hoggingen av figuren som har satt i gang vitringen, ved at den glatte, harde, isskurte overflaten ble brutt og dermed la berget åpent for vitring.

SAMMENFATNING

Veideristningene som er undersøkt i Trøndelag i løpet av 1979 og 1980 føyer seg inn i det bildet vi til nå har kunnet danne oss av landsdelens bergkunst, men bidrar samtidig til å nyansere dette bildet. Motivene er velkjente. Det er elg, bjørn, fisk, småhval og båt. Også utformingen, stilen er stort sett velkjent. Det er for det første store, naturalistisk tegnete dyr, som på Stykket i Rissa, men også de fragmentariske dyrefigurene ved Bøla hører trolig inn under denne tradisjonen. En annen gruppe er små dyrefigurer, som også er forholdsvis naturalistiske i sin utforming. Det er Reppa-ristningene, og trolig bjørnefiguren ved Bøla og dyrefiguren på Revlan. Paralleller til Reppa-ristningene finner vi først og fremst på Hammer i Steinkjer (jfr. Bakka og Gaustad 1974), men også på Evenhus i Frosta. På Holtås II kan vi også ane et innslag av tradisjonen med sterkt stiliserte, forholdsvis små dyrefigurer, men det er likevel en klar forskjell mellom denne lokaliteten og dyrefigurene på Holtås I (Møllenhuss 1968). Båtfiguren på Holtås I inneholder isolert sett kjente elementer som mannskapsstreker, stevner mv., men avviker likevel sterkt fra tidligere kjente båtristninger, både innen veidekunsten og innen jordbruksristningene.

De nyfunnete ristningene bidrar imidlertid til å utfylle tidligere lakuner i den geografiske utbredelsen av veideristningene i Trøndelag. Reppa-ristningen er den første som er funnet i ytre Namdal, der det fra før bare kjennes hulemalinger. Den bidrar samtidig til å fylle gapet mellom Solsemhulem og Fingalshulen og ristningen på Strand i Osen, Sør-Trøndelag. Stykket-ristningen bidrar sammen med ristningen på Rein til å fylle gapet langs ytre del av Trondheimsfjorden.

Ytre del av Trøndelag har tidligere vært malingenes område, med Strand i Osen som den eneste ristningen på Trøndelagskysten. Dette bildet er nå blitt noe endret, men fortsatt finner vi de aller fleste *veideristningene* i området rundt Trondheimsfjorden. Selv om Stykket- og Rein-ristningene utvider helleristningsområdet en del vestover på nordsiden av Trondheimsfjorden, er ytre Fosen-halvøya fortsatt malingenes domene.

LITTERATURLISTE

- Anati, E. 1978: Method of recording and analysing rock engravings. Acts of the international symposium on rock art. *Instituttet for sammenlignende kulturforskning serie A: Forelesninger XXIX*. Oslo
- Bakka, E. og F. Gaustad 1975: Helleristningsundersøkelser 1974 i Beitstad, Steinkjer, Nord-Trøndelag. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab, Museet, Rapport Arkeologisk serie 1974:8*. Trondheim
- Bakka, E. 1975: Geologically dated Arctic rock carvings at Hammer near Steinkjer in Nord-Trøndelag. *Arkeologiske skrifter fra Historisk Museum, Universitetet i Bergen No. 2 1975*. Bergen
- Binns, R.E. 1967: Drift Pumice on Postglacial Raised Shorelines of Northern Europe. *Acta Borealia A.Scientia no. 24*. Tromsø/Oslo
- Gaustad, F. 1976: Steinalderskunst fra Stadsbygd. Et nytt helleristningsfunn på Rein. *Årbok for Fosen 1976*. Svorkmo
- Hagen, A. 1969: Studier i vestnorsk bergkunst. Ausevik i Flora. *Årbok for Universitetet i Bergen - Humanistisk serie 1969 no. 3*. Bergen
- Hagen, A. 1976: *Bergkunst. Jegerfolkets helleristninger og malninger i norsk steinalder*. Oslo
- Jones, M. 1978: Landhevning og historisk forskning i Trøndelag. *Heimen, vol. XVII*. Trondheim
- Midbøe, H. 1970: Helleristninger og kultspill - nye funn fra Trøndelag. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Forhandling, Bind 42 1969 Nr. 14*. Trondheim
- Møllenus, K.R. 1968: Helleristningene på Holtås i Skogn. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter 1968 Nr. 4*. Trondheim
- Sognnes, K. 1980: Steinalderens bergkunst på Fosenhalvøya. *Årbok for Fosen 1979*. Orkanger

Fig. 1. Stykket, Rissa. Foto fra undersøkelsen. (foto forfatteren)

Fig. 2. Revlan, Frosta. Foto fra undersøkelsen. (foto forfatteren)

Fig. 3. Stykket-ristningens geografiske plassering. Utsnitt av kart M 516 blad 10, Trondheimsfjorden. Gjengitt med samtykke av vegdirektoratet.

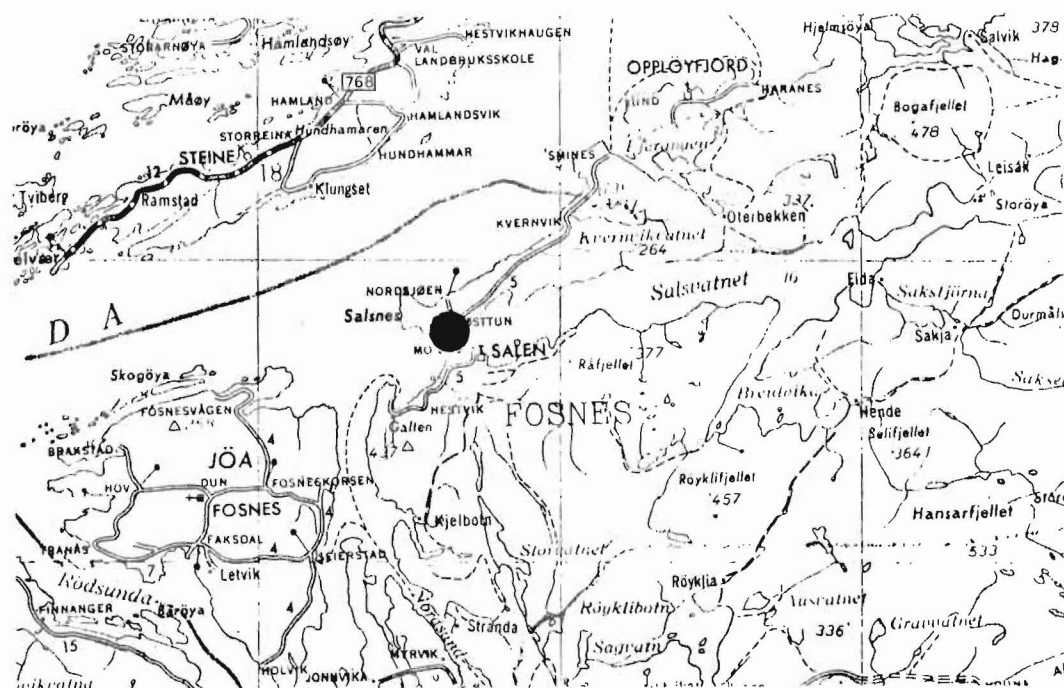

Fig. 4. Reppa-ristningens geografiske plassering. Utsnitt av kart M 516 blad 11, Namdalen. Gjengitt med samtykke av vegdirektoratet.

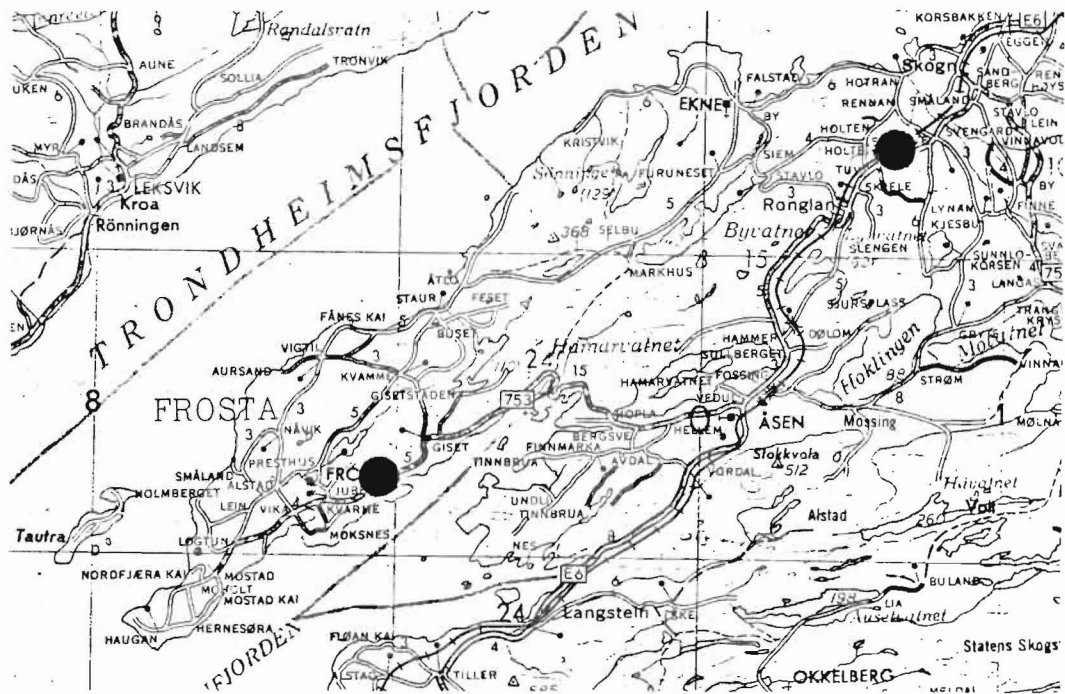

Fig. 5. Den geografiske plasseringen av ristningene på Revlan og Holtås. Utsnitt av kart M 516 blad 10, Trondheimsfjorden. Gjengitt med samtykke av vegdirektoratet.

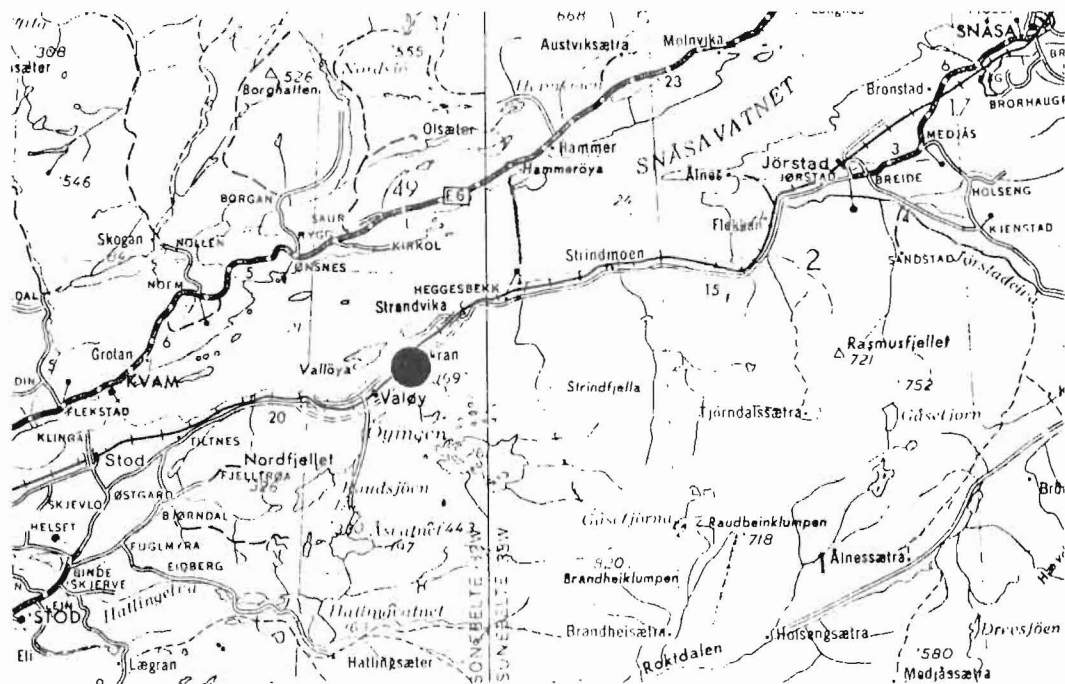

Fig. 6. Bøla-ristningens geografiske plassering. Utsnitt av kart M 516, Namdalen. Gjengitt med samtykke av vegdirektoratet.

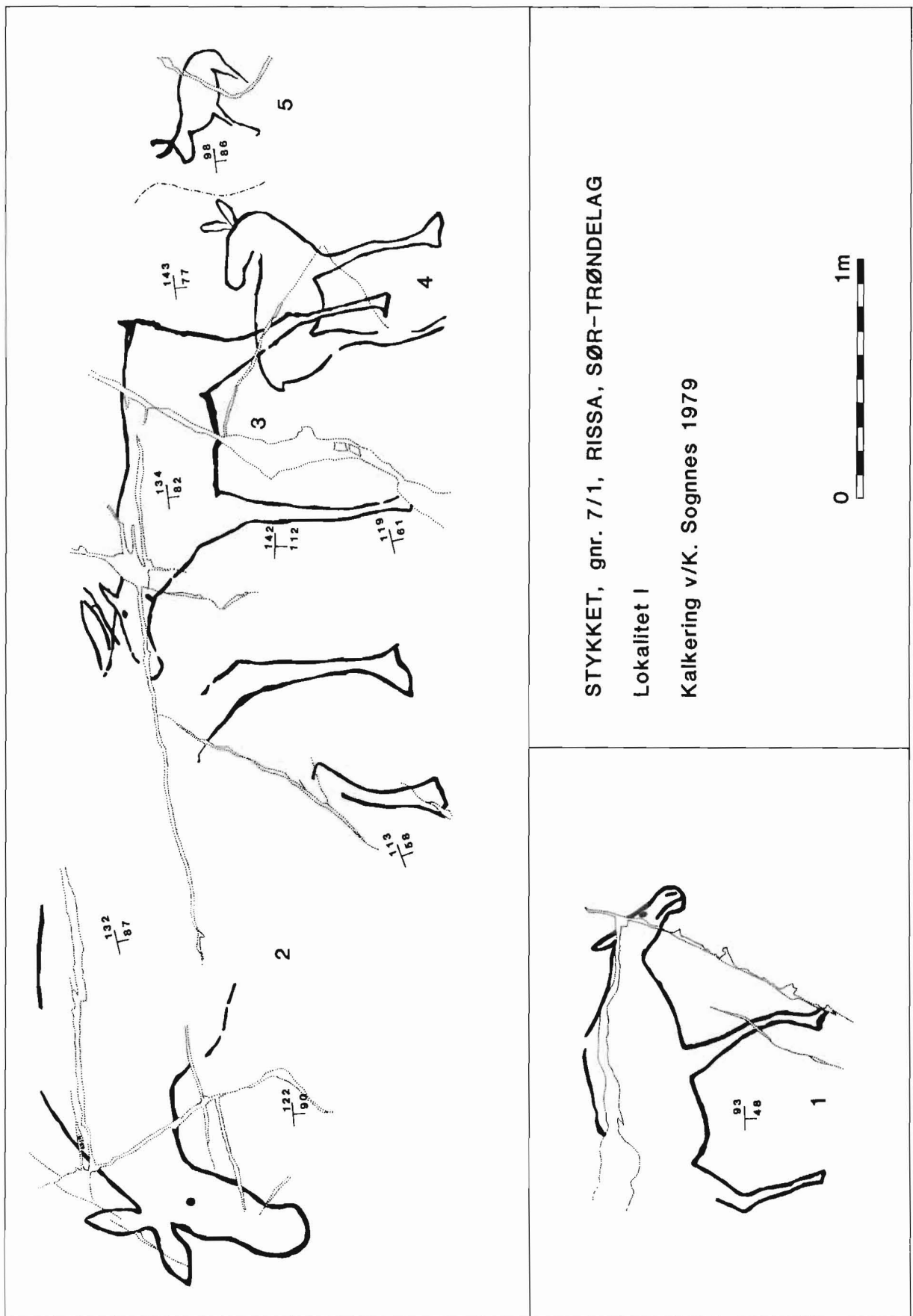

Fig. 7. Kalkering av ristning på Stykket, gnr. 7/1, Rissa, Sør-Trøndelag.

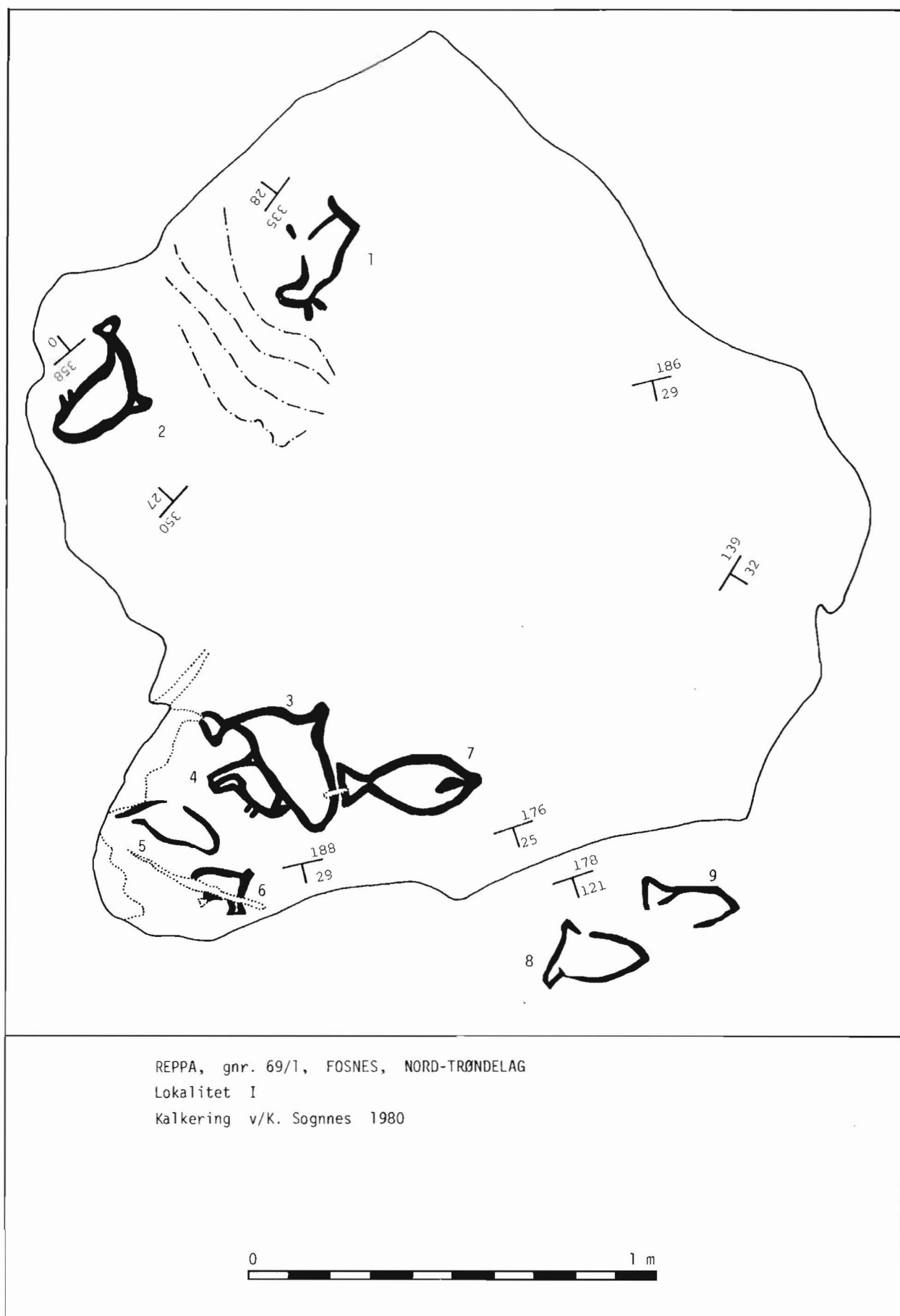

Fig. 8. Kalkering av ristning på Reppa, gnr. 69/1, Fosnes, Nord-Trøndelag.

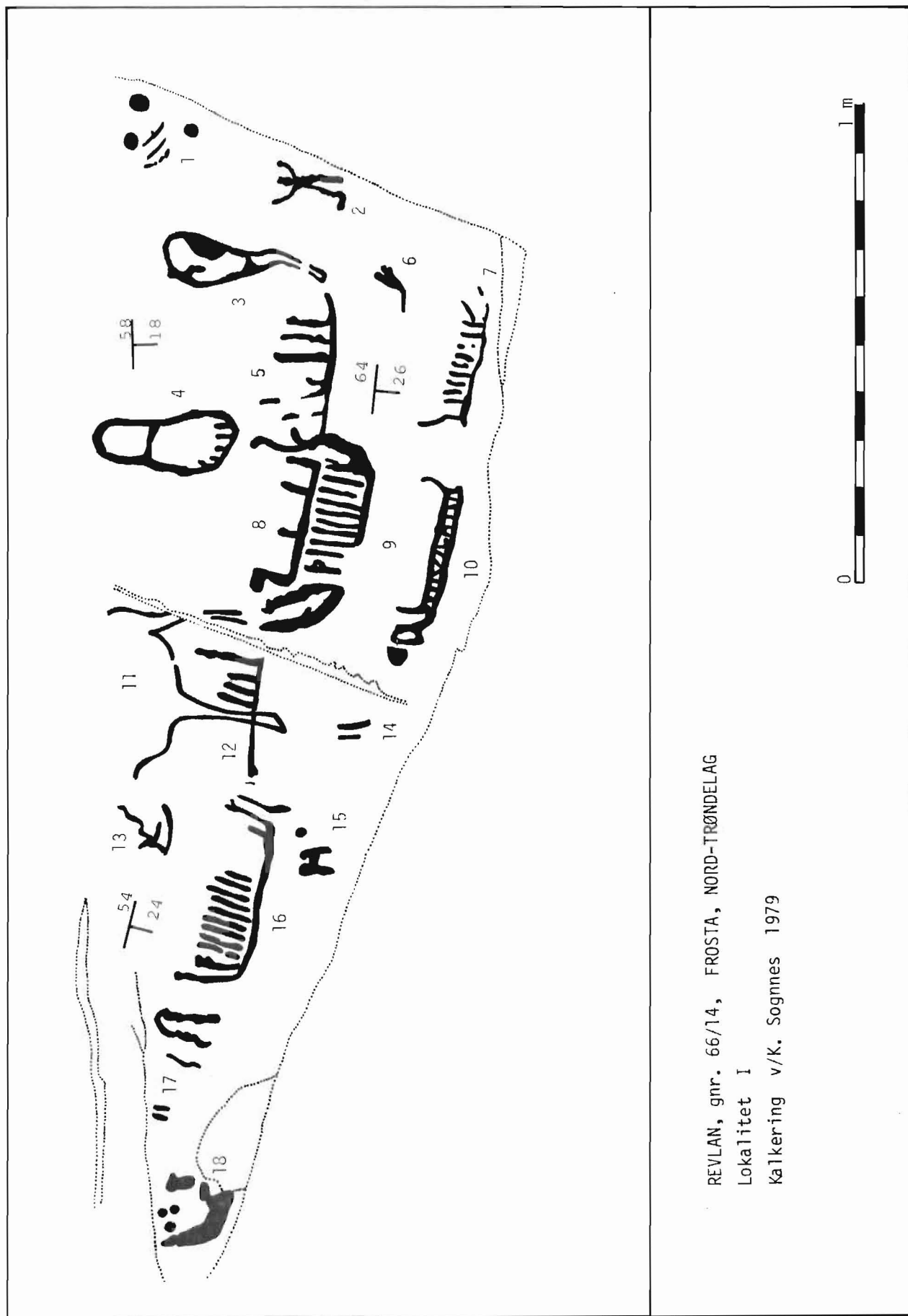

Fig. 9. Kalkering av ristning på Revlan, gnr.66/14, Frosta, Nord-Trøndelag.

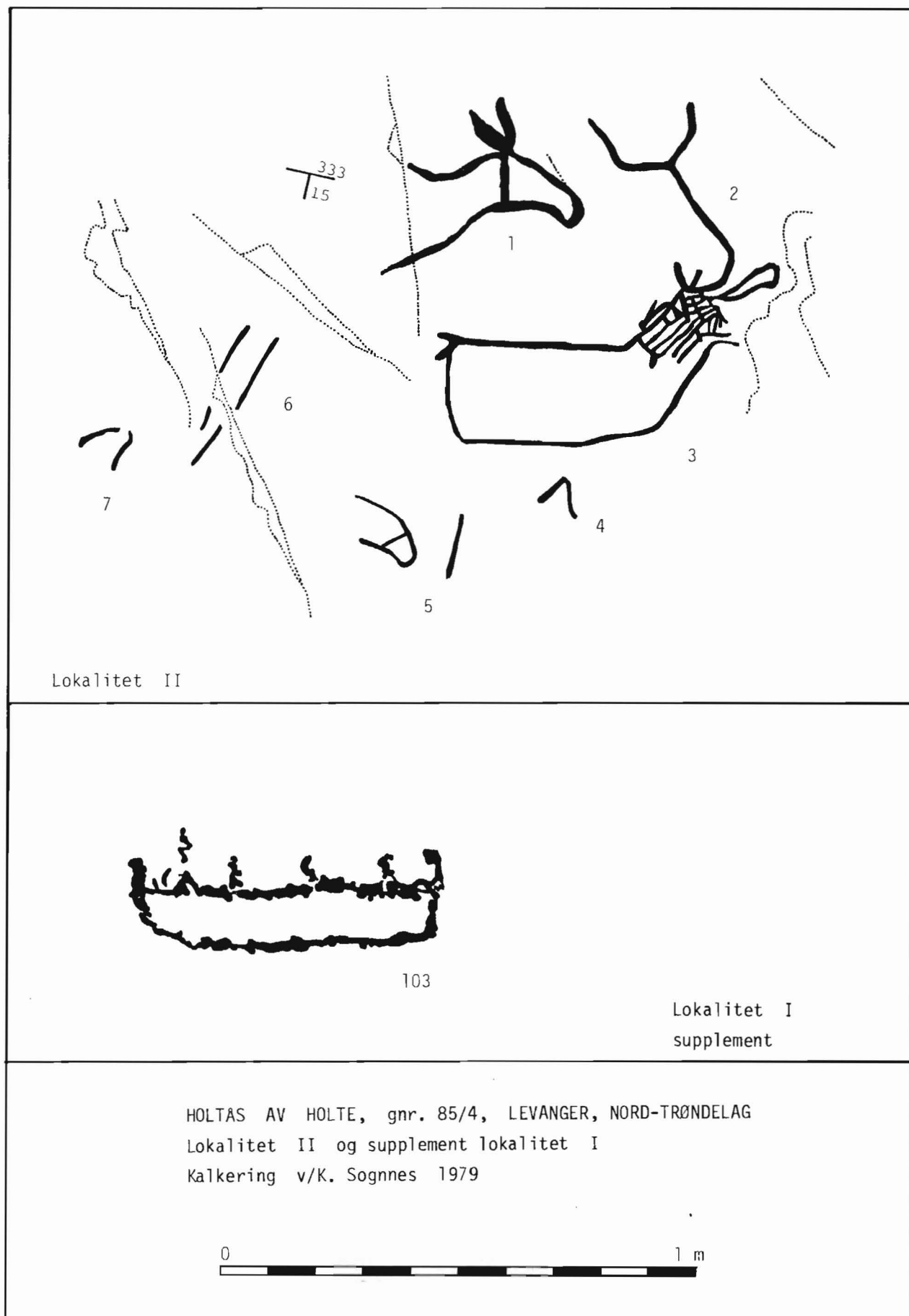

Fig. 10. Kalkering av ristninger på Holtås av Holte, gnr. 85/4, Levanger, Nord-Trøndelag.

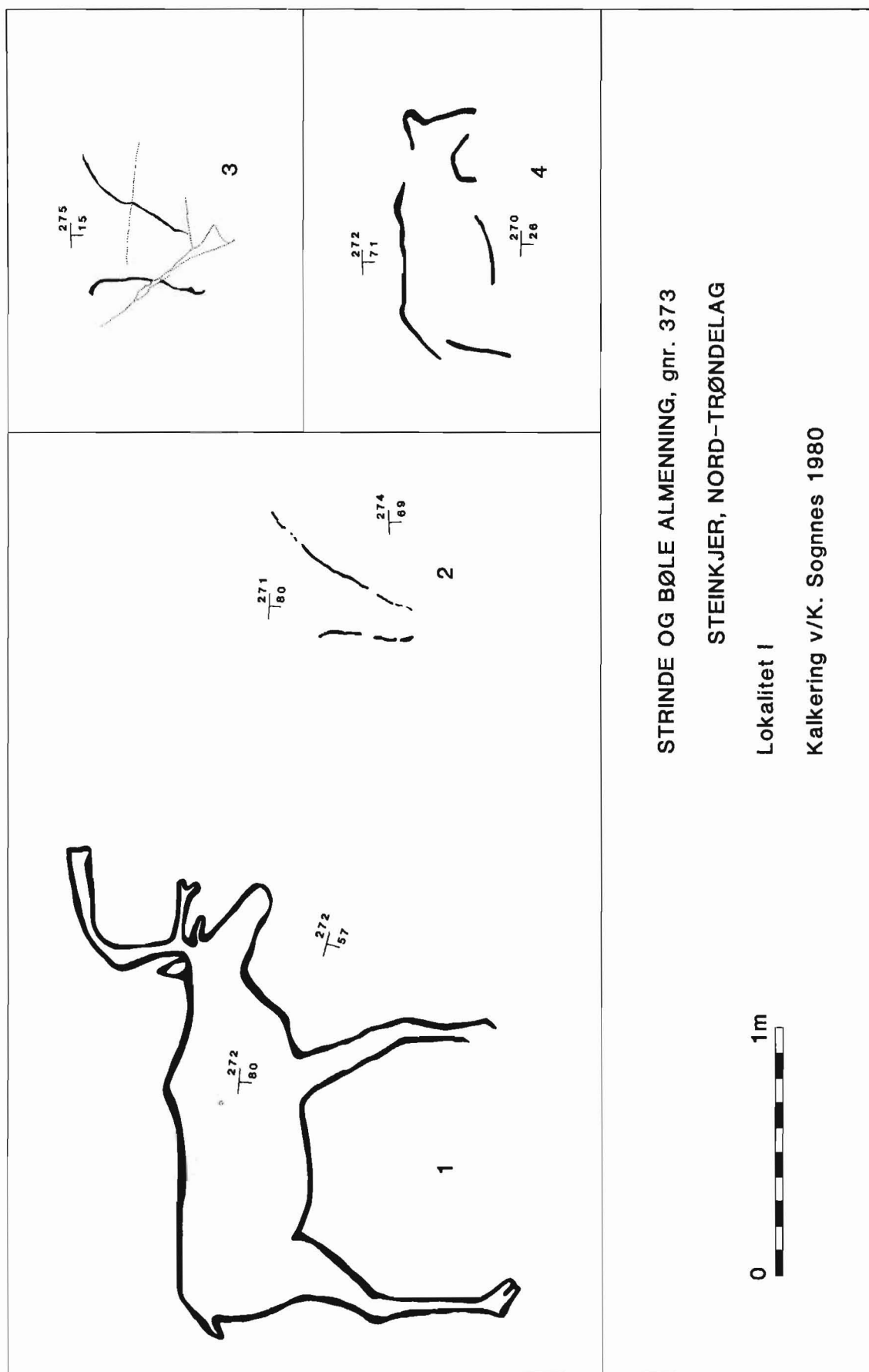

Fig. 11. Kalkering av ristninger på Strinde og Bøle almenning, gnr. 373, Steinkjer, Nord-Trøndelag.

R A P P O R T
ARKEOLOGISK SERIE

1973

1. Løken, Trond: Utgravning av gravrøyser på Gullvik, Rømmen, Bjugn, Sør-Trøndelag.
2. Alterskjær, Kurt: Øvre Orkla 1973. Kvikne, Tynset, Hedmark. Arkeologisk forprosjekt.
3. Alterskjær, Kurt: Åbjøra 1973. Bindal, Nordland. Arkeologisk forprosjekt.
4. Alterskjær, Kurt: Øvre Glomma 1973. Røros, Sør-Trøndelag. Arkeologisk forprosjekt.
5. Jonsson, Birgitta: Utgravning av gravrøys på Ytre Midsund, Møre og Romsdal.
6. Jonsson, Birgitta: Utgravning av skadet gravhaug på Nedre Fisknes, Steinkjer, Nord-Trøndelag.
7. Jonsson, Birgitta: Undersøkelse av skjelettgrav etc. på Skei, Dønna, Nordland.

1974

1. Farbrege, Oddmund: To nordtrønderske båtgraver. Lø, Steinkjer 1969. Haug, Verdal 1970.
2. Bruen Olsen, Asle: Utgravning av gravhaug på Hynne, Levanger, Nord-Trøndelag.
3. Farbrege, O., Marstrander, S., Torgersen, J.: Bronsealders skjelettfunn på Sund, Inderøy, Nord-Trøndelag, på bakgrunn av andre bronsealdersfunn.
4. Pettersen, Kristian: Kartlegging av fornminneområde på Hesstun, Vevelstad, Nordland.
5. Alterskjær, Kurt: Ulvåvassdraget 1974. Rauma, Møre og Romsdal. Arkeologisk forprosjekt.
6. Alterskjær, Kurt: Mohalsen 1974. Vega, Nordland. Utgravning av steinalderboplass.
7. Løken, Trond: Utgravning på gravfelt ved Løvik, Aukra, Møre og Romsdal.
8. Bakka, E. og Gaustad F.: Helleristningsundersøkelser i Beitstad, Steinkjer, Nord-Trøndelag.

1975

1. Pettersen, Kristian: Utgravning av steinalderlokaliteter på Stabblandet, Tustna, Møre og Romsdal.
2. Alterskjær, K. og Pettersen, K.: Utgravning av steinalderlokalitet på Ulset, Tingvoll, Møre og Romsdal.

1976

1. Pettersen, K., Scheen, R.: Fortsatte utgravninger på gravfeltet ved Ingridsteinen, Løvik, Møre og Romsdal.

1977

1. Farbrege, Oddmund: Utgravning av romartids gravhaug på Kvello, Verdal, Nord-Trøndelag 1969-70.

1978

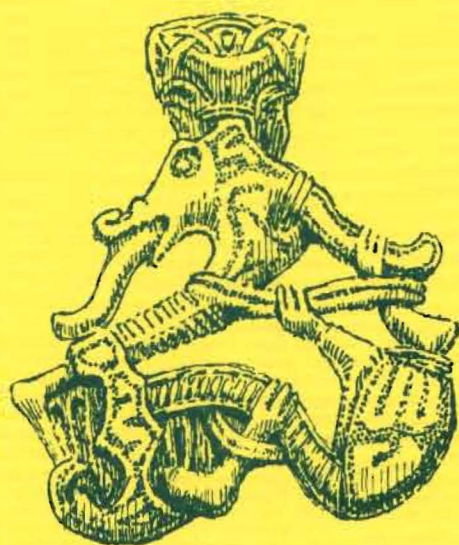
1. Alsvik, Anne Stalsberg: Skjelettgrav fra 4. årh. e.Kr. på Tommeide, Tomma, Nordland.

1980

1. Wik, Birgitta: Båtgrav fra vikingtid, Fagertun av Hesstun, Vevelstad, Nordland.

1981

1. Alsvik, E., Sognnes, K., Stalsberg, A.: Kulturhistoriske undersøkelser ved Store Kvern fjellvatn, Selbu, Sør-Trøndelag 1978.
2. Sognnes, Kalle: Helleristningsundersøkelser i Trøndelag 1979 og 1980.

ISBN 82-7126-242-4.

ISSN 0332-8546.